

НАПРЯМИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Дослідження присвячене аналізу територіальної організації сільського населення Одеської області в умовах війни. Розглянуто демографічні, економічні та соціальні виклики, а також їх вплив на аграрний сектор, зайнятість і просторове планування. Оцінено адаптаційні механізми громад, зміну маршрутів та перспективи відновлення сільських територій. Запропоновано заходи для стабілізації регіону та забезпечення сталого розвитку в післявоєнний період.

Ключові слова. Територіальна організація, сільське населення, просторове планування, аграрний сектор, зміни, міграційні процеси, воєнні виклики, економічна адаптація, Одеська область.

Abstract:

Olexandr ZAICHENKO. DIRECTIONS OF THE TERRITORIAL ORGANIZATION OF THE RURAL POPULATION OF THE ODESA REGION IN WARTIME: PRACTICAL ANALYSIS

The study examines the territorial organization of the rural population of the Odesa region in wartime conditions. The research identifies demographic, economic, and social challenges, their impact on the agricultural sector, employment, and spatial planning. The study evaluates community adaptation mechanisms, changes in logistics routes, and perspectives for rural area recovery. Measures are proposed to stabilize the region and ensure sustainable development in the post-war period. The ongoing war has significantly transformed the spatial organization of rural communities in Ukraine, particularly in the Odesa region. This traditionally agricultural region has undergone substantial demographic and economic changes, affecting employment levels, migration processes, land use, and access to social infrastructure. Given these shifts, studying the territorial organization of rural settlements in wartime is highly relevant, as it enables the formulation of effective adaptation mechanisms for communities facing modern challenges.

The novelty of this research lies in its comprehensive approach to analyzing the structural changes in the rural population, their impact on agricultural production, transport logistics, and regional economic stability. For the first time, the study examines the territorial organization of Odesa's rural communities in the context of war, identifying key risks and development prospects for the region's post-war recovery. First, the research findings can be used to develop support for rural communities, aimed at stimulating economic activity and job creation. Second, analytical conclusions on spatial organization changes are crucial for revising land management strategies and agricultural sector development. Third, the study improves the understanding of migration processes and their impact on the social infrastructure of rural areas, which is essential for shaping state policies to support the rural population during wartime.

As Odesa is one of Ukraine's key agricultural and logistical centers, this research is of strategic importance for ensuring the country's food security and strengthening regional economic resilience. The study's conclusions and recommendations can be beneficial to government bodies, local communities, and investors interested in rural development during and after the war. The research highlights that the agricultural sector remains the leading employment factor in rural Odesa but faces significant challenges due to demographic shifts, declining farm numbers, and war-induced disruptions in logistics and exports. Crop farming, especially grain and sunflower cultivation, dominates the sector, but constraints on long-term land leasing and the absence of incentives for deep processing industries pose risks of stagnation.

The war has exacerbated negative demographic trends, leading to a population outflow from border and remote areas, creating new challenges for agricultural production and infrastructure organization. With disrupted exports, alternative transport corridors via the Danube ports are being developed, but substantial infrastructure investments are required. Policy measures should focus on strengthening local farming enterprises, encouraging cooperative movements, and expanding processing facilities to add value to agricultural products. Digital management systems for land use and rural infrastructure monitoring will enhance investment coordination and improve response capabilities. Additionally, civil protection strategies, improved shelter networks, and early warning systems should be integrated into spatial planning to ensure population safety.

Keywords. Territorial organization, rural population, spatial planning, agricultural sector, changes, migration processes, military challenges, economic adaptation, Odesa region.

Постановка науково-практичної проблеми. Територіальна організація руральних поселень Одеської області в умовах військової агресії являє собою комплексний соціально-демографічний та економіко-географічний феномен, що характеризується мультифакторним впливом на просторову структуру розселення.

Наукова актуалізація дослідження детермінована стратегічним значенням аграрних територій у контексті забезпечення продовольчої безпеки держави за умов деструктивного впливу збройного конфлікту на соціально-економічні та інфраструктурні компоненти сільської місцевості.

Науково-практична проблематика статті сконцентрована на детермінації оптимальних методологічних підходів щодо просторової організації сільського населення в умовах воєнного стану, що інтегрує завдання збереження демографічного потенціалу, економічної стабілізації, підтримки соціальної інфраструктури та імплементації безпекових механізмів. Військова агресія росії спричинила істотну трансформацію демографічної структури сільського населення Одеської області, зокрема через інтенсифікацію міграційних процесів, що детермінувало модифікацію функціонування аграрного сектору.

Деструкція інфраструктурних компонентів призвела до економічної дестабілізації та редукції показників життєзабезпечення автохтонного населення. Демографічний компонент проблематики характеризується суттєвою депопуляцією сільського населення внаслідок вимушеної міграції, що зумовлює диспропорційність у структурі потенціалу трудових ресурсів та генерує ризики демографічної деградації окремих територіальних громад.

Пріоритетного значення набуває питання соціально-економічної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у локальні економічні системи. Економічний аспект охоплює завдання ревіталізації аграрного сектору в умовах воєнної деструкції, збереження трудової зайнятості населення та імплементації інноваційних механізмів економічної стійкості регіону. Трансформація системи соціального забезпечення, доступності освітніх та медичних послуг детермінують необхідність розробки комплексу заходів щодо модернізації інфраструктури.

Безпековий компонент включає організацію територіальної оборони, формування ефективних систем цивільного захисту та імплементацію превентивних заходів щодо мінімізації загроз життєдіяльності територіальних громад. Стратегічного значення набуває забезпечення продовольчої безпеки через підтримку функціонування аграрного сектору регіону як фундаментальної умови задоволення потреб локального та загальнодержавного рівнів. Проблематика територіальної організації сільського населення Одеської області в умовах військової агресії потребує імплементації комплексного методологічного підходу до аналізу та розробки адаптаційних механізмів, що інтегрують державну підтримку, мобілізацію внутрішніх ресурсів та впровадження інноваційних управлінських стратегій.

Актуальність і новизна дослідження; Сучасні виклики, спричинені війною, суттєво змінили просторову організацію сільських гро-

мад в Україні, зокрема в Одеській області. Традиційно аграрний регіон зазнав значних демографічних та економічних трансформацій, що вплинуло на рівень зайнятості, міграційні процеси, використання земельних ресурсів і доступність соціальної інфраструктури. У зв'язку з цим наше дослідження напрямів територіальної організації сільського населення в умовах війни є актуальним, оскільки дозволяє сформулювати ефективні механізми адаптації громад до сучасних викликів.

Новизна дослідження полягає у комплексному підході до аналізу змін у структурі сільського розселення, їхнього впливу на аграрне виробництво, транспортну логістику та регіональну економіку. У роботі вперше розглядається територіальна організація сільських громад Одеської області в контексті воєнного часу, що дозволяє визначити основні ризики та перспективи розвитку регіону в умовах післявоєнного відновлення.

Зв'язок теми дослідження з важливими науково-практичними завданнями. Тема дослідження має безпосередній зв'язок із важливими науково-практичними завданнями, що стосуються розвитку територіальних громад, відновлення сільської інфраструктури, адаптації аграрного сектору до змінених умов господарювання та формування ефективних управлінських рішень у кризовий період. По-перше, результати дослідження можуть бути використані при розробці програм підтримки сільських громад, що спрямовані на стимулювання економічної активності та створення нових робочих місць. По-друге, аналітичні висновки щодо змін у просторовій організації територій є важливими для перегляду стратегій земельного управління та агропромислового розвитку. По-третє, дослідження сприяє покращенню розуміння процесів міграції та їхнього впливу на соціальну інфраструктуру сільських територій, що необхідно для формування державних політик підтримки населення в умовах війни. З урахуванням того, що Одеська область є одним із ключових аграрних і логістичних центрів України, дослідження також має стратегічне значення для забезпечення продовольчої безпеки країни та зміцнення економічної стійкості регіону. Висновки та рекомендації можуть бути корисними для держави, місцевих громад та інвесторів, які зацікавлені у розвитку сільських територій у післявоєнний період.

Аналіз останніх публікацій з теми територіальної організації сільського населення свідчить про багатовекторність підходів до дослідження розвитку сільських територій та їх просторової організації в Україні й за кордо-

ном. Концептуальні засади розкрито в роботах Белей (2019, 2021), Газуди (2013), Підгрушного (2013) і Кромарті з Реткліфом (2024), які підкреслюють багатокомпонентність поняття «сільський розвиток» та методологічні відмінності в класифікації сільських територій. Стратегії державного й регіонального управління аналізуються у працях Борщевського (2012), Венгерської (2015), Недбалюка (2017, 2018), а також у звітах Ради Європи, Карітасу й Одеської обласної ради (2020–2024), де акцентовано на децентралізації, агломераційних підходах та інтеграції сільських просторів у регіональну політику. Практичний контекст і виклики господарського розвитку відображено в публікаціях Гадзала (2023), Демченка (2022), Педька і Петрищенка (2015), що розкривають проблеми зайнятості, економічної стійкості та аграрної трансформації в Одеській області. Зарубіжні дослідження, зокрема праця Вазноніє та Войєвудської-Вевюрської (2021), ілюструють значущість територіального виміру добробуту в країнах Центрально-Східної Європи, що дозволяє проводити релевантні порівняння з українським досвідом. Сукупно це формує аналітичну основу для розробки ефективних моделей просторового розвитку сільських територій в умовах відновлення та євроінтеграції.

Викладення основного матеріалу. Сільське господарство традиційно виступає основною сферою зайнятості на сільських територіях Одеської області, охоплюючи понад половину її сільського населення. Аналіз сучасного стану аграрного сектора регіону показує, що найбільший внесок у виробництво сільськогосподарської продукції роблять Подільський, Болградський та Білгород-Дністровський райони, на які припадає 55,5% загального обсягу аграрного виробництва. Зокрема, у 2020 році в структурі сільського господарства області 83% припадало на рослинництво, що свідчить про домінування цієї галузі в регіоні. Основними культурами залишаються зернові та соняшник, які разом становлять 84% від загального обсягу сільськогосподарського виробництва у вартісному вираженні. Структурний аналіз сільськогосподарських підприємств Одещини засвідчує переважання фермерських господарств, які охоплюють 73,6% від усіх аграрних суб'єктів. Однак, за останні 7 років їхня кількість суттєво скоротилася: з 4038 у 2014 році до 3081 у 2020 році. Водночас кількість інших сільськогосподарських підприємств, хоча й демонструє деяку позитивну динаміку, не здатна компенсувати загальне скорочення суб'єктів аграрного виробництва. Як наслідок, це

безпосередньо позначається на рівні зайнятості: кількість найманих працівників у сільськогосподарських підприємствах регіону зменшилася з 37,2 тисяч у 2010 році до 20,8 тисяч у 2020 році. Особливої уваги потребує виноградарська галузь, яка є важливим сектором аграрного виробництва та відіграє суттєву роль у формуванні сезонної зайнятості. У період збирання та переробки винограду тут працює понад 6 тисяч осіб. Втім, площі виноградників за останнє десятиліття скоротилися з 28 тисяч гектарів у 2010 році до 22,8 тисяч у 2020 році, а валовий збір винограду зменшився з 263,7 тисяч тонн у 2014 році до 169,8 тисяч тонн у 2020 році. Це негативна тенденція, оскільки виноробна галузь Одещини забезпечує понад 50% виробництва коньяків, брендів та ігристих вин в Україні. Основними проблемами сектора залишаються відсутність гарантій довгострокової оренди земель під багаторічні насадження, обмеження для малих виробників у виробництві ігристих вин класичним методом та висока податкове навантаження.

Адміністративно-територіальна реформа, що була проведена у 2020 році, змінила структуру районування Одеської області, об'єднавши 26 старих районів у 7 нових укрупнених адміністративних одиниць. Ці зміни позначилися на організації сільського господарства та зайнятості, оскільки змінилася структура територіального управління, а також методологія збору статистичних даних. Наприклад, у 2020 році найбільшими виробниками зернових у регіоні стали Білгород-Дністровський район (19,9% від загального виробництва області), Болградський район (19,1%) та Подільський район (16,5%). Водночас найбільшими виробниками соняшнику залишаються Болградський (20,6%), Білгород-Дністровський (17,7%) та Березівський райони (16,7%). Загалом, функціонування сільськогосподарської сфери та зайнятість населення на сільських територіях Одеської області значною мірою залежать від низки чинників: рівня розвитку аграрного підприємництва, ефективності роботи місцевих органів влади, значних інвестицій у сільськогосподарську інфраструктуру та державної підтримки аграрного сектору. У сучасних умовах воєнного стану особливого значення набуває розвиток сільських домогосподарств як альтернативного джерела зайнятості, а також збереження стабільності аграрного виробництва для забезпечення продовольчої безпеки регіону та країни в цілому. [8]

Одеська область є однією з найбільших адміністративних одиниць України за площею та населенням. Станом на 2023 рік чисельність

населення регіону становила близько 2,3 млн осіб, з яких значна частина проживає в сільській місцевості. Демографічна ситуація області характеризується негативними тенденціями, зокрема природним скороченням населення, міграційними процесами та змінами у структурі зайнятості. Війна додатково посилює ці процеси, спричинивши вимушений відтік населення, особливо з прикордонних та сільських районів, що зазнають найбільших безпечових ризиків. Традиційно регіон характеризується високою часткою зайнятості у сільсько-му господарстві, транспортно-логістичному секторі, промисловості та торгівлі. Однак унаслідок руйнування логістичних ланцюгів, зниження експорту та зростання виробничих витрат багато підприємств опинилися у складному становищі. Ринок праці Одеської області в умовах війни зазнав значних трансформацій, які зумовлені як демографічними змінами, так і економічними викликами. У 2022 році рівень безробіття в регіоні перевищив середній показник по країні, досягнувши 9,2%, тоді як у 2021 році цей показник становив 8,1%. На початок 2023 року чисельність населення області становила приблизно 2,34 млн осіб, серед яких 214,7 тис. осіб ВПО. Війна призвела до змін у структурі зайнятості населення, зокрема до зменшення кількості офіційно зареєстрованих безробітних, що пов'язано з активною міграцією працездатного населення та залученням значної частини громадян до оборонних структур. Станом на грудень 2023 року кількість офіційно зареєстрованих безробітних в Одеській області становила 4,1 тис. осіб, що на 52% менше, ніж у 2022 році. У розрізі галузей найбільше вакансій у регіоні пропонувалося у сфері освіти (19%), сільського господарства (15,5%), транспорту (10,9%), охорони здоров'я (9,8%), державного управління (9,7%), торгівлі (9,6%) та переробної промисловості (9,1%). Водночас високий рівень конкуренції серед шукачів роботи спостерігається у фінансовому секторі (на одну вакансію претендує 11 осіб), інформаційних технологіях (10 осіб) та аграрному секторі (7 осіб). [8] Ситуація у сільській місцевості є ще складнішою через обмеженість альтернативних джерел зайнятості, що змушує частину населення мігрувати до міських центрів або за кордон. Економічна структура залишається доволі диверсифікованою, що дозволяє регіону утримувати позиції ключового промислового та логістичного вузла. Основними галузями є сільське господарство, транспорт і логістика, торгівля, промисловість та туризм. Однак кожен із цих секторів зазнав суттєвого впливу війни. [1]

Одним із ключових факторів регіональної економіки є розвиток альтернативних експортних шляхів. У 2023 році понад 50% експорту зернових культур здійснювалося через річкові порти на Дунаї, зокрема Ізмаїльський, Ренійський та Усть-Дунайський, що дозволило частково компенсувати втрати від блокади морських портів. Водночас залишається потреба в інфраструктурних інвестиціях для розширення потужностей цих портів і вдосконалення транспортних коридорів. Соціальна сфера Одещини також зазнала серйозних викликів. [1]

Територіальна організація сільського населення Одещини зазнала суттєвих змін у зв'язку з війною, що призвела до міграційних процесів, змін у структурі зайнятості, порушення логістичних зв'язків та руйнування частини критичної інфраструктури. У регіоні, що історично відзначався високим рівнем аграрного виробництва, нині відбуваються зміни у моделі просторового розвитку, які потребують адаптивних механізмів управління.

Один із основних напрямів територіальної організації сільського населення пов'язаний із просторовим розвитком громад в умовах децентралізації. Стратегія розвитку Одеської області на 2021-2027 роки передбачає підтримку локального економічного зростання через зміцнення зв'язків між аграрними громадами та міськими центрами. Після адміністративно-територіальної реформи в області було сформовано 7 укрупнених районів, що змінило структуру взаємодії між громадами. В умовах війни виникла потреба в перегляді цих зв'язків, особливо у контексті забезпечення ефективної логістики для сільськогосподарських виробників та організації транспортних маршрутів для експорту продукції. У 2023 році було здійснено оптимізацію дорожньо-транспортної мережі, зокрема розвиток альтернативних шляхів експорту через дунайські порти (Ізмаїл, Рені, Кілія), що стало критичним елементом просторової організації аграрного сектору. [5] Другий важливий напрям – підвищення економічної самодостатності сільських громад через розвиток агропромислового комплексу. Програма соціально-економічного розвитку Одеської області на 2023-2025 роки визначає підтримку сільськогосподарського виробництва як пріоритетну складову регіональної економіки. У 2023 році в Одеській області частка агропромислового комплексу у валовому регіональному продукті перевищила 35%, а площа сільськогосподарських угідь, що активно використовуються, становить понад 2,3 млн га. Через війну область зіткнулася з низкою проблем: дефіцитом трудових ресурсів, зростанням

собівартості агровиробництва, труднощами з експортом. У відповідь на це Програма розвитку передбачає стимулювання кооперативного руху, підтримку локальних переробних підприємств, розвиток внутрішнього ринку збуту сільськогосподарської продукції. У 2023 році було надано державні гранти на підтримку малих фермерських господарств, що сприяло створенню додаткових робочих місць у сільській місцевості. [4] Третій напрям – зміцнення інфраструктури та просторове планування у сфері житлово-комунального господарства. Війна суттєво вплинула на стан сільської інфраструктури: пошкоджено частину електромереж, об'єктів водопостачання, автомобільних шляхів. Стратегія розвитку Одеської області передбачає модернізацію інфраструктурних об'єктів шляхом залучення державних та міжнародних інвестицій. Одним із ключових завдань стало покращення якості водопостачання у сільській місцевості, адже понад 40% території області стикається з проблемою недостатньої кількості питної води. У 2023 році було реалізовано проекти з будівництва локальних очисних споруд у сільських громадах, а також забезпечено альтернативні джерела водопостачання для жителів південних районів області. Четвертий напрям – забезпечення безпеки сільського населення та інтеграція заходів цивільного захисту у просторове планування. Відповідно до Програми соціально-економічного розвитку Одеської області на 2023-2025 роки, на території сільських громад активно впроваджуються заходи з укріплення цивільного захисту. Це включає створення нових укриттів, формування добровольчих формувань територіальної оборони, модернізацію систем оповіщення. Особлива увага приділяється громадам, що знаходяться в прикордонних районах та підвищених зонах ризику. В умовах війни змінився характер житлової забудови: в сільських громадах запроваджуються проекти будівництва житла для внутрішньо переміщених осіб, що передбачають енергоефективні рішення та використання місцевих будівельних матеріалів. Останній напрям – розвиток цифрових технологій для ефективного управління територіями. Стратегія розвитку області наголошує на необхідності впровадження «розумного» управління громадами через цифрові платформи, які дозволять оптимізувати адміністративні процеси, покращити доступність соціальних послуг, а також ефективно реагувати на виклики воєнного часу. У 2023 році в межах цієї ініціативи було запущено систему моніторингу стану інфраструктури сільських громад, що дозволяє в реальному часі оцінювати потреби

у відновленні об'єктів життєзабезпечення. Отож територіальна організація сільського населення Одеської області в умовах війни ґрунтується на адаптивному просторовому плануванні, підтримці аграрного виробництва, модернізації інфраструктури, інтеграції заходів безпеки та цифрових технологій в управлінні громадами. Зазначені напрямки є ключовими для збереження життєздатності сільських територій та забезпечення сталого розвитку регіону в умовах воєнного часу.

На основі проєкту Стратегії відновлення та розвитку Одеської області на період 2021–2027 років, яка була оновлена з урахуванням воєнних викликів, можна виокремити основні напрями територіальної організації сільського населення регіону в умовах воєнного часу. Ці напрями визначені через аналіз економічних, соціальних та безпекових аспектів розвитку, що враховують зміни у просторовій структурі регіону, викликані війною. Одним із ключових пріоритетів територіальної організації є адаптація сільських громад до нових умов функціонування. Війна спричинила зміну демографічної ситуації, що призвело до необхідності розробки нових стратегічних підходів до управління територіями. У Стратегії наголошується, що одним із головних викликів є концентрація внутрішньо значна частина яких проживає в сільській місцевості. Це вимагає перегляду територіального планування та розробки програм житлового будівництва з урахуванням енергоефективних технологій. Другим важливим напрямом є розширення логістичної інфраструктури для підтримки економічної активності сільських територій. Війна спричинила значні порушення у ланцюгах постачання, що особливо позначилося на експорті аграрної продукції. У зв'язку з цим одним із головних завдань є розбудова транспортної інфраструктури, що забезпечить стабільне функціонування нових логістичних коридорів та зменшить залежність регіону від портів Великої Одеси. Третій напрям – розвиток агропромислових кластерів та кооперативів як механізмів збереження економічної активності сільського населення. Стратегія передбачає підтримку фермерських господарств та стимулювання створення регіональних агрокластерів, що сприятиме підвищенню рівня локальної зайнятості. У 2023 році було започатковано державні програми підтримки малих агропідприємств, що дозволило створити понад 500 нових робочих місць у сільській місцевості. Особлива увага приділяється розвитку переробної промисловості, яка дасть змогу підвищити додану вартість аграрної продукції та зміцнити економічну стійкість

регіону. Четвертий напрям – укріплення безпеки сільських громад через інтеграцію заходів цивільного захисту у територіальне планування. Стратегія наголошує на необхідності формування локальних систем оповіщення, будівництва укриттів та впровадження програм із забезпечення безперебійного постачання електроенергії та води. Значну увагу приділяють громадам, що розташовані поблизу потенційно небезпечних територій, особливо в південних та східних районах області. П'ятий напрям – цифровізація управління сільськими територіями, що передбачає впровадження сучасних інструментів моніторингу та планування розвитку. Відповідно до проєкту Стратегії, у 2023 році було запроваджено систему геоінформаційного аналізу земельних ресурсів, що дозволяє в режимі реального часу відстежувати стан сільськогосподарських угідь, визначати пріоритетні напрями розвитку територій та координувати інвестиційні проєкти. [7] Основні напрями територіальної організації сільського населення Одеської області в умовах воєнного часу включають адаптацію громад до змін у демографічній структурі, розвиток інфраструктури для стабільного функціонування аграрного сектору, стимулювання кооперативного руху та локального підприємництва, укріплення заходів цивільного захисту та впровадження цифрових технологій у сферу управління регіоном. Ці заходи є ключовими для забезпечення сталого розвитку та відновлення сільських територій в умовах війни. [2; 3]

Висновки. Проведений аналіз свідчить, що сільське господарство Одеської області залишається провідним чинником зайнятості у сільській місцевості, але водночас демонструє низку проблем, пов'язаних із демографічними змінами, зменшенням кількості активних фермерських господарств та впливом військових дій на логістику й експорт. Основним трендом аграрного сектору лишається домінування рослинництва, насамперед зернових культур та соняшнику, що разом забезпечують більшу частину сільськогосподарського виробництва. При цьому обмеженість довгострокових оренд земель для багаторічних насаджень та відсутність належних стимулів для виробників, які хочуть переходити на більш глибоку переробку, загрожують подальшою стагнацією навіть тих галузей, що традиційно мають високий потенціал, як-от виноградарство. Адміністративно-територіальна реформа 2020 року актуалізувала потребу у нових підходах до збирання статистичних даних та управління територіями, оскільки укрупнені райони змінюють структуру економічної взаємодії між громада-

ми. Відбулося зменшення кількості найманих працівників у сільськогосподарських підприємствах, що свідчить про обмеженість можливостей для працевлаштування сільського населення і зумовлює його міграцію.

Паралельно посилюються негативні демографічні чинники: війна прискорила відплив населення, особливо з прикордонних і віддалених районів, що створює нові виклики для територіальної організації сільського господарства й інфраструктури. У регіоні, який в умовах війни змінює свою логістику та гео економічні зв'язки, зберігається високий рівень безробіття й незбалансованість між наявними вакансіями та кваліфікацією шукачів.

Через порушення експорту великі надії покладаються на розширення транспортних коридорів річковими портами на Дунаї, однак для підвищення їхньої пропускної спроможності потрібні значні інфраструктурні інвестиції. Ситуація на ринку праці погіршується через активну міграцію працездатного населення і залучення значної частини чоловіків та жінок до оборонних структур, що штучно зменшує показники офіційно зареєстрованого безробіття, проте ускладнює роботу аграрного сектору в пікові періоди посівної та жнив. Усе це вимагає посилення державної підтримки та ефективнішої реалізації програм соціально-економічного розвитку, що закріплені у проєкті Стратегії відновлення та розвитку Одеської області на період до 2027 року, а також удосконалення механізмів децентралізації, аби місцева влада мала ширші повноваження й ресурси для оперативного реагування на виклики воєнного часу. Дієвим інструментом для стабілізації ситуації може стати підтримка малих фермерських господарств та підприємств, а також кооперації, яка передбачає стимулювання переробних потужностей і формування доданої вартості на місцях. Окремі успішні кластери дозволяють не тільки забезпечити продовольчу безпеку, а й створити нові робочі місця, що особливо актуально для сільських територій з обмеженими альтернативами працевлаштування. Крім того, нині надзвичайно важливо розвивати цифрові платформи управління землями та системи моніторингу критичної інфраструктури, які дають змогу ефективніше координувати заходи з відновлення та залучати інвестиції.

На рівні територіальної організації громадам необхідно продовжувати адаптивне просторове планування, орієнтоване не лише на агро виробництво, а й на розвиток соціальної сфери, житлово-комунального господарства і безпекових заходів, що критично важливо в

умовах війни. З огляду на перспективи післявоєнного відновлення, рекомендується посилити роботу з міжнародними донорами та інвесторами, зосереджуючись на масштабних проєктах модернізації транспортної мережі, заходах з енергоефективності та забезпеченні населення стабільним водопостачанням. Посилення державних програм захисту й розширення площ багаторічних насаджень, зокрема виноградників, може допомогти відродити виноградарсько-виноробну галузь і зберегти її внесок у національний ринок алкогольної продукції.

Водночас інтеграція цивільного захисту у просторові плани громад, формування належної мережі укриттів та вдосконалення систем оповіщення на сільських територіях стануть фундаментом безпеки населення. Усе це потребує комплексного підходу з боку обласної влади, органів місцевого самоврядування і державних структур, які спільно можуть забезпечити злагоджений розвиток Одеського регіону попри виклики, що постали перед ним через війну.

Таблиця 1

Основні напрями розвитку регіону

Напрямок розвитку	Ключові заходи	Очікувані результати
Просторове планування та інфраструктура	Оптимізація транспортних коридорів, розширення логістичних потужностей, модернізація дорожньої мережі	Покращення доступності сільських територій, зменшення витрат на логістику, інтеграція у глобальні торговельні ланцюги
Розвиток агропромислового комплексу	Стимулювання кооперації, підтримка фермерських господарств, розвиток переробної промисловості	Підвищення доданої вартості аграрної продукції, створення нових робочих місць, зміцнення продовольчої безпеки
Економічна стабілізація та зайнятість	Державні програми підтримки малого та середнього бізнесу, залучення інвестицій у сільське господарство	Зниження рівня безробіття, підвищення доходів населення, створення економічно стійких громад
Безпека та цивільний захист	Будівництво укриттів, формування територіальної оборони, модернізація системи оповіщення	Посилення безпеки населення, мінімізація ризиків воєнних загроз
Соціальна інфраструктура	Відновлення медичних закладів, забезпечення доступу до освіти, покращення житлових умов	Зростання якості життя, забезпечення соціальної згуртованості громад
Цифровізація управління	Впровадження геоінформаційних систем, створення цифрових платформ управління громадами	Оптимізація адміністративних процесів, підвищення прозорості управління, ефективний розподіл ресурсів

Перспективи використання результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані у декількох напрямках, які допоможуть забезпечити практичну реалізацію стратегічних цілей розвитку Одеської області в умовах війни та післявоєнний відбудови. Зібрані дані та висновки дають змогу якісно оцінити тенденції у сільському господарстві, демографічну ситуацію та ефективність адміністративно-територіальної реформи, що відкриває можливості для більш точного планування агровиробництва, розвитку сільських господарств і формування нових кластерів переробної промисловості.

Аналітичні напрацювання можуть слугувати основою для підготовки програм соціально-економічного розвитку, зокрема в частині підтримки малих і середніх фермерських господарств, стимулювання кооперативного руху та просування інновацій у царині переробки продукції. Результати потенційно корисні для вдосконалення регіональної політики зайнятості, оскільки дозволяють сформулювати більш цілеспрямовані заходи щодо збереження робочих місць у сільській місцевості та протидії

відтоку населення. Дані про скорочення кількості аграрних підприємств і постійне зменшення штатних працівників можуть слугувати аргументом для запровадження додаткових пільг, дотацій чи навчальних програм у сфері агробізнесу, орієнтованих на потреби конкретних громад.

Дослідження підтверджує необхідність посиленої уваги до виноградно-виноробної галузі, що є стратегічно важливою як для економіки, так і для соціальної стабільності регіону, адже вона формує сезонну зайнятість і забезпечує значну частину виробництва коньяків, брендів та ігристих вин в Україні. Результати стануть у пригоді органам державної влади й місцевого самоврядування при розробці програм із залучення інвестицій у відновлення та модернізацію виноградників, зміцнення матеріально-технічної бази виноробних підприємств і розширення їхньої участі у зовнішній торгівлі.

Враховуючи трансформації, що сталися в логістиці через воєнні дії, висновки дозволяють підтвердити доцільність розвитку альтернативних транспортних коридорів і порто-

вої інфраструктури, зокрема у дунайському напрямку, що має стати одним із пріоритетів для довгострокових інфраструктурних проєктів. Водночас узагальнені статистичні показники та тенденції слугують підставою для формування сучасних систем моніторингу водних, земельних і трудових ресурсів, які можуть інтегруватися в цифрові платформи «розумного» управління громадами. Ці платформи здатні оперативно реагувати на зміни попиту на робочу силу, слідкувати за станом польових робіт, відслідковувати критичні точки інфраструктурних об'єктів і планувати заходи з їхньої модернізації.

З огляду на виклики війни, сформульовані в дослідженні рекомендації щодо зміцнення цивільного захисту й безпеки сільської місцевості дають змогу суттєво посилити заходи з укріплення стратегічно важливих районів, покращити координацію між органами місцевого самоврядування, прикордонними службами та забезпечити захист критичної інфраструктури. Усе це разом узятє створює можливість для системних змін у підходах до територіальної організації сільського населення, що особливо актуально в умовах необхідності відновлення регіону та підвищення його стійкості у воєнний і поствоєнний періоди.

Література:

1. Борщевський, В. В. (2012). *Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України*. НАН України. Ін-т регіональних досліджень. <https://ird.gov.ua/irdp/p20120201.pdf>
2. БФ «Карітас Одеса УГКЦ» and МБФ «Карітас України». (2024). *Територіальна оцінка ринку праці в Одеській області (2023-2024 рр.)*. БФ «Карітас Одеса УГКЦ», МБФ «Карітас України». [https://economics.net.ua/files/analytics/Research_\(ELIS_23\).pdf](https://economics.net.ua/files/analytics/Research_(ELIS_23).pdf)
3. Венгерська, Н. С. (2015). Сільський розвиток України в умовах євроінтеграції: проблеми та перспективи; Rural development of Ukraine under european integration process: problems and prospects. *Науковий журнал Економічний вісник Національного гірничого університету*, (4), 113–118. https://ev.nmu.org.ua/docs/2015/4/EV20154_113-118.pdf
4. Гадзало, Я. (2023). Вітчизняне сільське господарство в сучасних умовах: виклики та шляхи їх подолання. In *Доповідь на сесії Загальних зборів Національної академії аграрних наук України*. Національна академія аграрних наук України. <https://surl.lu/xiohhp>
5. Газуда, С. М. (2013). Науково-теоретичні основи сутності сільського розвитку. <https://surl.li/rampnx>
6. Недбалюк, О. П. (2017). Міжнародний досвід організації розвитку сільських територій та можливості його застосування в Україні. *Економіка і суспільство*, 9, 89–94. https://economyandsociety.in.ua/journals/9_ukr/14.pdf
7. Одеська обласна рада. (2020). *Програма соціально-економічного та культурного розвитку Одеської області на 2023 рік та основні напрями розвитку на 2024-2025 роки*. <https://eko.od.gov.ua/wp-content/uploads/2023/08/rishennya-vid-04.08.2023-№575-viii.pdf>
8. Педько, І. А., & Петрищенко, Н. А. (2015). Одеський регіон як складова економіки України. *Ефективна економіка*, (12). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4642>
9. Підгрушній, Г. П. (2013). Значення полюсів соціально-економічного розвитку у вдосконаленні територіальної організації суспільства. *Український географічний журнал*, (4), 40–47. https://ukrgeojournal.org.ua/sites/default/files/UGJ_2013_4_40-47.pdf?utm_source=chatgpt.com
10. Робоча група з розробки Стратегії комплексного повоєнного відновлення. (2023a). *Аналіз соціально-економічного становища Одеської області*. Одеська обласна військова адміністрація. <https://odaold.od.gov.ua/wp-content/uploads/2024/06/analiz-soczialno-ekonomichnogo-stanovyshha-odeskoyi-oblasti.pdf>
11. Робоча група з розробки Стратегії комплексного повоєнного відновлення. (2023b). *Проект Стратегії відновлення та розвитку Одеської області на період 2021–2027 років*. <https://odaold.od.gov.ua/wp-content/uploads/2024/06/analiz-soczialno-ekonomichnogo-stanovyshha-odeskoyi-oblasti.pdf>
12. *Стратегія розвитку Одеської області на період 2021-2027 роки*. (2020). <https://eko.od.gov.ua/wp-content/uploads/2024/09/strategiya-rozvytku-odeskoyi-oblasti-na-period-2021-2027-rokiv.pdf>
13. Belei, S. (2019). Socio-economic content of definition “development of rural territories” and its relationship with the development of rural economy. *Knowledge International Journal*, 32(1), 39–45. <https://doi.org/10.35120/kij320139b>
14. Belei, S. (2021). Development of rural areas in conditions of decentralization. *Efektivna ekonomika*, (1). <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.1.78>
15. Council of Europe. (n.d.). *Стан та перспективи розвитку Одеської агломерації – результати дослідження*. https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/state-and-prospects-for-the-development-of-odessa-agglomeration-study-results?pk_campaign=newsletter
16. Cromartie, J., & Ratcliffe, M. (2024). *Rural Definitions and Measures*. https://www.researchgate.net/publication/388836601_Rural_Definitions_and_Measures
17. Demchenko, A. (2022). Development of agriculture and its role in the formation of employment of the rural areas in the Odessa region. *Innovation and Sustainability*, (2), 205–216. <https://doi.org/10.31649/ins.2022.2.205.216>
18. Filippov, V., Neykov, S., & Yangulov, E. (2024). Strategic Directions for Sustainable Development of the Odesa Region Until 2030. *Economics: time realities*, 2(72), 97–108. <https://doi.org/10.15276/etr.02.2024.11>
19. Nedbalyuk, O. P. (2018). Information and consulting activity in the system of state regulation of spatial development. *Economy and Society*. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-17-19>
20. Vaznonienė, G., & Wojewódzka-Wiewiórska, A. (2021). Territorial dimension of rural population wellbeing: Cases of Lithuania and Poland. *Economics & Sociology*, 14(4), 167–185. <https://doi.org/10.14254/2071-789x.2021/14-4/10>

References:

1. Belej, S. (2019). Socio-economic content of definition "development of rural territories" and its relationship with the development of rural economy. *Knowledge International Journal*, 32(1), 39–45. <https://doi.org/10.35120/kij320139b>
2. Belej, S. (2021). Development of rural areas in conditions of decentralization. *Efektivna ekonomika*, (1). <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.1.78>
3. BF «Karitas Odesa UHKTs» and MBF «Karitas Ukrainy». (2024). *Terytorialna otsinka rynku pratsi v Odeskii oblasti (2023-2024 rr.)*. BF «Karitas Odesa UHKTs», MBF «Karitas Ukrainy». [https://economics.net.ua/files/analytics/Research_\(ELIS_23\).pdf](https://economics.net.ua/files/analytics/Research_(ELIS_23).pdf)
4. Borshchevskyi, V. V. (2012). *Rozvytok silskykh terytorii v systemi yevrointehratsiinykh prioritetiv Ukrainy*. NAN Ukrainy. In-t rehionalnykh doslidzhen. <https://ird.gov.ua/irdp/p20120201.pdf>
5. Council of Europe. (n.d.). *Stan ta perspektyvy rozvytku Odeskoi ahlomeratsii – rezultaty doslidzhennia*. https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/state-and-prospects-for-the-development-of-odessa-agglomeration-study-results?pk_campaign=newsletter
6. Cromartie, J., & Ratcliffe, M. (2024). *Rural Definitions and Measures*. https://www.researchgate.net/publication/388836601_Rural_Definitions_and_Measures
7. Demchenko, A. (2022). Development of agriculture and its role in the formation of employment of the rural areas in the Odessa region. *Innovation and Sustainability*, (2), 205–216. <https://doi.org/10.31649/ins.2022.2.205.216>
8. Filippov, V., Neykov, S., & Yangelov, E. (2024). Strategic Directions for Sustainable Development of the Odesa Region Until 2030. *Economics: time realities*, 2(72), 97–108. <https://doi.org/10.15276/etr.02.2024.11>
9. Hadzalo, Ya. (2023). Vitchyzniane silske gospodarstvo v suchasnykh umovakh: vyklyky ta shliakhy yikh podolannia. In *Dopovid na sesii Zahalnykh zboriv Natsionalnoi akademii ahrarynykh nauk Ukrainy*. Natsionalna akademiia ahrarynykh nauk Ukrainy. <https://surl.lu/xiohhp>
10. Hazuda, S. M. (2013). Naukovo-teoretychni osnovy sutnosti silskoho rozvytku. <https://surl.li/rampnx>
11. Nedbaliuk, O. P. (2017). Mizhnarodnyi dosvid orhanizatsii rozvytku silskykh terytorii ta mozhlyvosti yoho zastosuvannia v Ukraini. *Ekonomika i suspilstvo*, 9, 89–94. https://economyandsociety.in.ua/journals/9_ukr/14.pdf
12. Nedbalyuk, O. P. (2018). Information and consulting activity in the system of state regulation of spatial development. *Economy and Society*. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-17-19>
13. Odeska oblasna rada. (2020). *Prohrama sotsialno-ekonomichnoho ta kulturnoho rozvytku Odeskoi oblasti na 2023 rik ta osnovni napriamy rozvytku na 2024-2025 roky*. <https://eko.od.gov.ua/wp-content/uploads/2023/08/rishennya-vid-04.08.2023-№575-viii.pdf>
14. Pedko, I. A., & Petryshchenko, N. A. (2015). Odeskii rehion yak skladova ekonomiky Ukrainy. *Efektivna ekonomika*, (12). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4642>
15. Pidhrushnyi, H. P. (2013). Znachennia poliuv sotsialno-ekonomichnoho rozvytku u vdoskonalenni terytorialnoi orhanizatsii suspilstva. *Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal*, (4), 40–47. https://ukrgeojournal.org.ua/sites/default/files/UGJ_2013_4_40-47.pdf?utm_source=chatgpt.com
16. Robocha hrupa z rozrobky Stratehii kompleksnoho povoiennoho vidnovlennia. (2023a). *Analiz sotsialno-ekonomichnoho stanovyshcha Odeskoi oblasti*. Odeska oblasna viiskova administratsiia. <https://odaold.od.gov.ua/wp-content/uploads/2024/06/analiz-soczialno-ekonomichnogo-stanovyshha-odeskoyi-oblasti.pdf>
17. Robocha hrupa z rozrobky Stratehii kompleksnoho povoiennoho vidnovlennia. (2023b). *Proiekt Stratehii vidnovlennia ta rozvytku Odeskoi oblasti na period 2021–2027 rokiv*. <https://odaold.od.gov.ua/wp-content/uploads/2024/06/analiz-soczialno-ekonomichnogo-stanovyshha-odeskoyi-oblasti.pdf>
18. *Stratehiia rozvytku Odeskoi oblasti na period 2021-2027 roky*. (2020). <https://eko.od.gov.ua/wp-content/uploads/2024/09/strategiya-rozvytku-odeskoyi-oblasti-na-period-2021-2027-rokiv.pdf>
19. Vaznonienė, G., & Wojewódzka-Wiewiórska, A. (2021). Territorial dimension of rural population wellbeing: Cases of Lithuania and Poland. *Economics & Sociology*, 14(4), 167–185. <https://doi.org/10.14254/2071-789x.2021/14-4/10>
20. Venherska, N. S. (2015). Silskyi rozvytok Ukrainy v umovakh yevrointehratsii: problemy ta perspektyvy; Rural development of Ukraine under european integration process: problems and prospects. *Naukovyi zhurnal Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu*, (4), 113–118. https://ev.nmu.org.ua/docs/2015/4/EV20154_113-118.pdf

Надійшла до редакції 18.02.2025 р.